

INGLIZ VA QORAQALPOQ TILLARIDA “YAXSHILIK” VA “YOMONLIK” KONTSEPTLARINING PAREMIOLOGIK IFODASI

Trapova Gulira’no Nabijon qizi

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti 3-kurs doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20269540>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va qoraqalpoq tillarida “yaxshilik” va “yomonlik” kontseptlarining paremiologik ifodalanishi lingvomadaniy va qiyosiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda qoraqalpoq xalq maqollari asosiy empirik material sifatida olinib, ular ingliz tilidagi paremiologik birliklar bilan solishtiriladi. Natijada, mazkur kontseptlarning universalligi bilan bir qatorda milliy-madaniy xususiyatlari aniqlanadi. Ayniqsa, qoraqalpoq paremiologiyasida kollektivlik va ijtimoiy baho ustunligi, ingliz paremiologiyasida esa individualizm va pragmatik yondashuvning kuchliligi ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: paremiologiya, yaxshilik, yomonlik, lingvomadaniyat, ingliz tili, qoraqalpoq tili, maqol, kontsept, axloqiy qadriyatlar, qiyosiy tahlil.

Tilshunoslikning zamonaviy bosqichida til faqat kommunikativ vosita emas, balki inson tafakkuri, madaniyati va ijtimoiy tajribasining aks ettiruvchisi sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, lingvomadaniyatshunoslik yo‘nalishida olib borilayotgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, har bir til o‘z xalqining dunyoqarashi va qadriyatlar tizimini o‘zida mujassam etadi [3, 211-252]. Shu nuqtai nazardan, paremiologik birliklar — ya’ni maqol va matallar — xalqning tarixiy xotirasi, hayotiy tajribasi va axloqiy qarashlarini eng ixcham va obrazli shaklda ifodalovchi vositalardan biridir [5].

“Yaxshilik” va “yomonlik” kontseptlari insoniyat tafakkurining asosiy dualistik kategoriyalaridan biri bo‘lib, ular barcha madaniyatlarda mavjud. Ushbu kontseptlar yaxshilik–yomonlik, ezgulik–yovuzlik qarama-qarshiligi asosida shakllanadi va inson xulq-atvorini baholash mezonini sifatida xizmat qiladi. Ingliz tilida bu tushunchalar good / evil yoki good / bad orqali ifodalanadi, qoraqalpoq tilida esa jaqsılıq va jamanlıq birliklari orqali namoyon bo‘ladi [6, 151-172].

Biroq ushbu kontseptlarning eng chuqur va keng ifodasi aynan paremiologik qatlamda kuzatiladi. Chunki maqollar oddiy leksik birliklardan farqli ravishda umumlashtirilgan hayotiy tajribani aks ettiradi va normativ xarakter kasb etadi.

Qoraqalpoq xalq maqollarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, “yaxshilik” kontsepti ko‘pincha mehnat, halollik, jamiyatga foyda keltirish va insoniy fazilatlar bilan uzviy bog‘langan. Masalan, “Adam miyneti menen taniladi” maqolida insonning qadri uning qilgan amali orqali baholanishi ta’kidlanadi. Bu yerda yaxshilik abstrakt tushuncha emas, balki konkret faoliyat natijasi sifatida talqin qilinadi [1, 23-27].

Yana bir muhim maqol — “Miyneť etseń emerseń” — yaxshilikning mehnat orqali erishilishini ko‘rsatadi. Bu esa qoraqalpoq madaniyatida yaxshilik va halol mehnat o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjudligini bildiradi.

Shuningdek, “Jaqsı isleseń asındı jerseń, jaman isleseń basında jerseń” maqoli yaxshilik va yomonlikning natijaviy xususiyatini ochib beradi. Ya’ni insonning har bir harakati o‘ziga mos oqibat keltiradi. Bu g‘oya qoraqalpoq paremiologiyasida juda keng tarqalgan bo‘lib, sabab-oqibat qonuniyatining muhimligini ko‘rsatadi.

“Jaqsılıq jerde qalmas” maqoli esa yaxshilikning abadiyligi va qaytuvchanligini ifodalaydi. Bu mazmun ingliz tilidagi “A good deed is never lost” maqoli bilan semantik jihatdan mos keladi. Bu esa umumiy insoniy qadriyatlarining mavjudligini tasdiqlaydi.

Qoraqalpoq maqollarida yaxshilik ko‘pincha jamoaviy manfaat bilan bog‘lanadi. Masalan, “Xaliq ushın xızmet qılǵan adam, adamnıń súygen ulına teń” maqoli insonning qadri uning jamiyatga qo‘shgan hissasi bilan o‘lchanishini ko‘rsatadi. Bu esa kollektiv madaniyatga xos bo‘lgan asosiy xususiyatlardan biridir [2].

“Yomonlik” kontsepti qoraqalpoq paremiologiyasida asosan salbiy xulq-atvor, dangasalik, nopoklik va ijtimoiy zarar bilan bog‘lanadi. Masalan, “Jaman adam qayır bermes” maqoli yomon insonning jamiyatga foyda keltirmasligini bildiradi.

Shuningdek, “Miynetten qashqandı adam dep bolmas” maqoli yomonlikni faoliyatsizlik va dangasalik bilan tenglashtiradi. Bu yerda yomonlik faqat axloqiy nuqson emas, balki ijtimoiy zarar sifatida baholanadi.

“Jaman at — jartı baxtsizlıq” maqoli esa yomonlikning ijtimoiy obro‘ga salbiy ta‘sirini ko‘rsatadi. Bu orqali jamiyatda insonning nomi va sha‘ni muhim qadriyat sifatida talqin qilinadi.

Ingliz tilidagi paremiologik birliklarda ham “yaxshilik” va “yomonlik” kontseptlari keng ifodalangan. Masalan, “Do good and good will come to you”, “One good turn deserves another” maqollari yaxshilikning qaytuvchanligini ko‘rsatadi.

Biroq ingliz maqollarida yaxshilik ko‘proq individual tanlov va shaxsiy axloqiy pozitsiya sifatida talqin qilinadi. Masalan, “Virtue is its own reward” maqoli yaxshilikning ichki qadri borligini, u tashqi mukofotga bog‘liq emasligini bildiradi.

Yomonlik esa ingliz maqollarida ehtiyotkorlik va ogohlantirish orqali ifodalanadi: “Bad company corrupts good morals”, “Evil be to him who evil thinks”. Bu maqollar orqali inson noto‘g‘ri muhit yoki noto‘g‘ri fikr tufayli yomon yo‘lga kirishi mumkinligi ko‘rsatiladi.

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, har ikkala tilda ham “yaxshilik” va “yomonlik” kontseptlari sabab-oqibat munosabatlari asosida qurilgan. Har ikkala madaniyatda ham yaxshilik rag‘batlantiriladi, yomonlik esa qoralanadi.

Biroq farqlar ham sezilarli:

- ingliz tilida individualizm va shaxsiy mas‘uliyat ustun;
- qoraqalpoq tilida esa jamoaviylik va ijtimoiy baho muhim.

Bundan tashqari, ingliz maqollarida abstraktlik va umumlashtirish kuchli bo‘lsa, qoraqalpoq maqollarida obrazlilik va konkretlik yuqori darajada namoyon bo‘ladi. Masalan, “Aǵash miywesi menen tanıladı, adam miynetı menen tanıladı” maqolida inson faoliyati tabiat obrazlari orqali ifodalanadi [4].

Yana bir muhim jihat shundaki, qoraqalpoq paremiologiyasida axloqiy qadriyatlar ko‘pincha ijtimoiy nazorat vositasi sifatida ishlaydi. Ya‘ni maqollar orqali jamiyat a‘zolariga qanday yashash kerakligi, qanday xatti-harakat maqbul yoki nomaqbul ekani ko‘rsatib beriladi.

XULOSA qilib aytganda, “yaxshilik” va “yomonlik” kontseptlari har ikkala tilda ham universal axloqiy kategoriyalar sifatida mavjud. Biroq ularning paremiologik ifodalanishida har bir xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy tuzilishi va madaniy qadriyatlari o‘z aksini topadi. Ingliz tilida individual axloqiy tanlov va pragmatik yondashuv ustun bo‘lsa, qoraqalpoq tilida jamoaviy manfaat, ijtimoiy baho va axloqiy me‘yorlar asosiy o‘rinni egallaydi. Shu bois paremiologik tadqiqotlar nafaqat lingvistik, balki madaniy va kognitiv jihatdan ham muhim bo‘lib, ular turli xalqlar o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni chuqurroq anglash imkonini beradi.

References:

1. Bazarbaevna, B. S. (2019). Comparative Analysis of Uzbek and Karakalpak Proverbs. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 8(5), 23-27.

2. Jalgasbaevna, S. N. (2025). A COMPARATIVE STUDY OF PHRASEOLOGICAL UNITS AND PROVERBS WITH THE CONCEPT "FRIEND" IN KARAKALPAK AND ENGLISH LANGUAGES. SHOKH LIBRARY.
3. Obelkevich, J. (2015). Proverbs and social history. In *Wise Words (RLE Folklore)* (pp. 211-252). Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315730523-9/proverbs-social-history-james-obelkevich>
4. Qaraqalpaq folklorı. (1978). Xalıq naqıl-maqalları (Vol. 4). Nókis: Qaraqalpaqstan baspası.
5. Thornton, F. J. (1988). A classification of the semantic field good and evil in the vocabulary of English (Doctoral dissertation, University of Glasgow).
6. White, G. M. (1987). Proverbs and cultural models. *Cultural models in language and thought*, 151-172.